

Продовження дослідження ми вбачаємо у розробці навчально-методичного посібника, який би узагальнив досвід розробки та методики проведення семінарських занять квазіпрофесійного типу на основі компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх інженерів-металургів.

Література

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 208 с.
2. Іваницький О.І. Підготовка майбутнього вчителя фізики до впровадження інноваційних технологій навчання : дис. ... д. п. н. : 13.00.02 – Теорія і методика навчання (фізика) / О.І. Іваницький. – Запоріжжя, 2005. – 492 с
3. Ігнатюк О.А. Педагогічні умови забезпечення особистісної орієнтації підготовки гуманітарно-технічної еліти / О.А. Ігнатюк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 6. – С. 82–88.
4. Лаврентьев Г.В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов / Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева. – Барнаул : Изд-во АлтГУ, 2002. – 156 с.

ОЛЕКСЮК Н.С.

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Сім'я, як реальний компонент соціальної структури будь-якого суспільства і виконавець різноманітних соціальних функцій, відіграє важливу роль у суспільному розвитку: вона виступає одним із основних об'єктів соціальної політики, є осередком організації побуту і важливою споживчою одиницею, виконує роль суб'єкта первинної соціалізації та виховання особистості. Проблеми, характерні для сучасної сім'ї, особливо гостро постають сьогодні перед сім'ями військовослужбовців Збройних сил України.

Реформи, які відбуваються сьогодні у Збройних силах України супроводжуються значним підвищенням рівня вразливості сімей військовослужбовців від ситуативних чинників (продовжується падіння авторитету армії; знижується статус ряду складних і ризикованих професій). Перехід на службу за контрактом, що відбувається в умовах падіння життєвого рівня і посилення дискомфорту сімей військовослужбовців у суспільстві, безпосередньо торкнувся стереотипів, пов'язаних з характером військової служби (за роки реформування армії кожен троє з чотирьох офіцерів, які звільнилися з її лав за власним бажанням, прийняли це рішення під впливом сім'ї у зв'язку із її невизначеним становищем у суспільстві і небезпекою для її членів стати заручниками непередбачуваних обставин). Зростання кількості проблемних, конфліктних і кризових сімей військовослужбовців під впливом таких чинників, як житлова невлаштованість, дефіцит спілкування з батьками власними сім'ями, тривале проживання подружжя нарізно, відсутність реальної системи страхування майна та інших, формують надзвичайно низький рівень психологічного, морального і соціального здоров'я сім'ї військовослужбовця, що не лише не компенсується у військовому середовищі, але й загострюється ним [7, с. 5–7].

Виходячи із зазначених проблем, метою соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців Збройних сил України є налагодження їх позитивно спрямованої життєдіяльності та створення оптимальних умов для соціалізації членів сімей. При

цьому до основних завдань соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців належать: визначення оптимальних умов здійснення соціально-педагогічної роботи; налагодження ефективної соціально-педагогічної роботи; соціально-педагогічний захист сімей військовослужбовців; зміцнення, гармонізація та розвиток духовних процесів, внутрішньосімейних стосунків, зв'язків із соціальним оточенням; активізація педагогічної функції сімей, надання допомоги у вихованні дітей; посилення позитивного впливу сімей на виконання військовослужбовцями своїх професійних обов'язків. Ефективність соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців Збройних сил визначатиметься за певними критеріями і їх показниками.

Вітчизняна наука має певний досвід розробки критеріїв і показників оцінювання ефективності професійної діяльності. Найбільш поширеною сьогодні є концепція оцінювання ефективності діяльності за конкретним результатом. Так, наприклад, Г. Ковальов, В. Мазирін, Л. Пономарьов, В. Чичканов пропонують у визначенні ефективності діяльності аналізувати всі явища, з якими взаємодіє суб'єкт діяльності. Як критерії оцінювання вони виділяють: планові завдання, конкретні результати виконаної роботи, терміни виконання видів діяльності [11, с. 23]. Серед основних критеріїв ефективності діяльності соціального працівника В. Бочарова [1, с. 45–46] виділяє: аналіз стану проблем і результатів їх вирішення; динаміку включеності клієнтів в різні види соціальної діяльності й активності; динаміку ставлення клієнтів до соціальної діяльності, до базових соціальних цінностей; результати включеності клієнтів у діяльність з поліпшення умов в соціумі; оцінювання мікроклімату в соціумі, а також рівень професійного зростання соціального працівника як фахівця. До найбільш значущих особливостей критеріїв ефективності соціально-педагогічної роботи Б. Вульфова [2, с. 59–72], В. Загвязінський [3, с. 26–27], Г. Філонов [9, с. 19–21] зараховують: націленість на виявлення рівня розвитку особи, соціального й психологічного комфорту, благополуччя, включення в систему соціальних зв'язків і контактів; комплексний і міждисциплінарний характер критеріїв; гнучкість і диференційованість критеріїв залежно від характеру та спрямованості роботи, єдність процесуальних і результативних підходів. Незважаючи на стійкий науковий інтерес до проблеми, слід зазначити, що на сьогодні критерії і показники ефективності соціально-педагогічної роботи у цілому та з сім'єю зокрема залишаються невизначеними.

Метою статті є виявлення та обґрунтування критеріїв і показників ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних сил України.

На основі аналізу ряду наукових досліджень щодо розробки соціального інструментарію ми виділили ряд вимог, яким він має відповідати, зокрема: ґрунтовність (відображення суті, найважливіших сторін досліджуваних процесів і об'єктів); визначеність (можливість їх вираження в конкретних, таких, що піддаються вимірюванню показниках); стабільність (передбачувана зіставність “зрізів” на основі використовуваних критеріїв); відносність (оскільки абсолютно точних і надійних способів вимірювання соціально-педагогічних явищ поки не існує, кожен спосіб дає результати що потребують перевірки) [3, с. 23–24]. З метою дотримання зазначених вимог ми також сформулювали основні вимоги до критеріїв оцінювання ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями, суть яких полягає в тому, що:

- критерії мають співвідноситись з об'єктом, метою і типом оцінювання;
- критерії слід вибрати спільно з тими особами, які беруть участь у забезпеченні соціального захисту та підтримки сім'ї;

- критерії необхідно вибирати з урахуванням структури науково-технологічного забезпечення;
- критерії треба зіставляти зі стандартами, вибраними для програми;
- критерії мають бути визначені для всіх різновидів роботи.

Проблема критеріїв ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців є дуже складною, оскільки передбачає декілька підходів до її вирішення. Найчастіше у практиці соціально-педагогічної роботи зустрічається такий підхід: чим складнішим є процес, тим більші й складніші мають бути критерії, які його оцінюють. На нашу думку, цей підхід правомірний, але складний. Прагнення включити до критеріїв ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців всі складові позитивно спрямованої життєдіяльності сім'ї може призвести до розпорошення обґрунтування сутності цієї якості. Отже, критерії мають бути свідомо обмежені невеликою кількістю ключових, принципових позицій [4, с. 60]. На наш погляд, показників також має бути небагато, але необхідно, щоб вони були зрозумілими для кожного соціального педагога, конкретизовані у спеціальних методиках, які були б придатними для використання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що на сьогодні науковці мають різні погляди щодо визначення основних ознак, які характеризують життєдіяльність сім'ї і згідно з якими можна було б визначити критерії і показники ефективності роботи. Так, з погляду права позитивно спрямованою вважається така життєдіяльність сім'ї, за якої її члени не порушують законів. Для демографів позитивно спрямованою є повна сім'я, яка виконує репродуктивну функцію та має не менше ніж троє дітей. Психіатри вважають позитивно спрямованою життєдіяльність тієї сім'ї, яка не має психічно хворих членів, а її атмосфера не призводить до травм. Сім'я, у якій діти не мають проблем із навчанням і вихованням, є позитивно спрямованою для педагогів. Психологи використовують цей термін щодо сім'ї, яка, з одного боку, захищає індивіда від маніпулятивних дій суспільства, з іншого – пристосовує його до життя в суспільстві, дає засоби для нормального функціонування. Для соціального працівника позитивно спрямованою буде та сім'я, члени якої дотримуються суспільних норм і володіють достатніми для нормальної життєдіяльності засобами. Позитивна спрямованість життєдіяльності сім'ї з погляду соціальної педагогіки – такий стан сім'ї військовослужбовця (економічний, психологічний, соціальний), який найбільшою мірою відповідає вимогам нормальної життєдіяльності членів сім'ї і виховання дітей [6, с. 255]. У повсякденній свідомості позитивна спрямованість життєдіяльності визначається за показниками рівня життя (матеріальне благополуччя, відносини в сім'ї, поведінка її членів), а негативна – за показниками морально-правової поведінки членів сім'ї [8, с. 20].

У ході аналізу наукових підходів, результатів спостережень, бесід із військовослужбовцями і членами їх сімей нами було визначено основні ознаки позитивно спрямованої життєдіяльності сім'ї військовослужбовця Збройних сил України, а саме: соціально-економічне благополуччя сім'ї, психологічний клімат та соціалізованість членів сім'ї. Виходячи із мети і завдань соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців, ці ознаки і були нами обрані як основні критерії її ефективності.

Критерій “соціально-економічне благополуччя” характеризує рівень матеріального забезпечення сім'ї військовослужбовця та відображається в таких показниках, як: розмір оплати праці, реальні прибутки сім'ї, обсяг спожитих благ і послуг, житлові умови, рівень освіти та охорони здоров'я, тривалість робочого і вільного часу [8, с. 20].

Критерій “психологічний клімат сім’ї” характеризує психологічні особливості відносин у сім’ї військовослужбовця і виявляється у таких показниках, як: ставлення членів сім’ї один до одного, до інших людей, до роботи, навколишньої дійсності; емоційна задоволеність належністю до цієї сім’ї [8, с. 22].

У зв’язку з тим, що найбільш ефективну діяльність соціальний педагог, виходячи із його професійних обов’язків, може надати власне у сфері сприяння соціалізації членів сім’ї, детальніше зупинимось на такому критерії ефективності соціально-педагогічної роботи з сім’ями військовослужбовців, як “соціалізованість членів сім’ї”. На сьогодні єдиної точки зору на те, що являє собою соціалізованість індивіда, не існує. Трактування соціалізованості досить різноманітні і здійснюються за двома напрямками – суб’єкт-об’єктному та суб’єкт-суб’єктному.

А. Мудрик [5, с. 163] зазначає, що з погляду суб’єкт-об’єктного підходу соціалізованість розуміється як сформованість рис, які задає статус і вимагає дане суспільство (результативна конформність індивіда до соціальних приписів). Дещо іншим є трактування ним соціалізованості у рамках цього ж підходу полягає в тому, що соціалізованість ґрунтується на засвоєнні індивідом не лише певних рольових умінь і навичок, а самої сутності вимог до них [5, с. 166]. З цього погляду, в основі успішної соціалізації лежить формування в індивіда моделей поведінки, які включають основні елементи вимог і приписів. Ми вважаємо, що такий тип соціалізованості запобігає рольовим конфліктам у майбутньому, тоді як конформне пристосування до середовища у випадку його зміни їх спричинює.

Суттєво по-іншому А. Мудрик [5, с. 167] трактує соціалізованість з погляду суб’єкт-суб’єктного підходу: вона полягає у здатності *індивіда* стати суб’єктом власного розвитку і певною мірою суспільства в цілому, що забезпечується наявністю у нього особистих ціннісних орієнтацій. При цьому основними характеристиками особистості, які забезпечують її успішну соціалізацію, виступають: здатність до зміни своїх ціннісних орієнтацій; уміння знаходити баланс між своїми цінностями і вимогами виконуваної ролі; орієнтація не на конкретні вимоги, а на розуміння універсальних моральних цінностей тощо.

Узагальнюючи дані численних досліджень, ми погоджуємось із думкою, що соціалізованою особистістю можна вважати зрілу особистість. Основними критеріями зрілості-соціалізованості, за А. Мудриком [5, с. 167], є повага до себе (почуття власної гідності), повага до людей, повага до природи, уміння прогнозувати, уміння творчо підходити до життя (гнучкість і одночасно стійкість у ситуаціях, що постійно змінюються, креативність).

З погляду психології, основними показниками соціалізованості особистості є: зміст сформованих установок, стереотипів, цінностей, картин світу; адаптованість особистості, її нормативно-типова поведінка, спосіб життя; соціальна ідентичність (групова і загальнолюдська). На думку А. Фурмана [10, с. 39], показники соціалізованості мають свої вікові особливості. Так, головним показником соціалізованості особистості підлітка виступає не міра його пристосованості, конформізму, а міра його розкнутості, незакомплексованості, незалежності, упевненості, самостійності й ініціативності.

З погляду соціальної педагогіки, соціалізованість є результатом соціалізації особистості, що виявляється в активному відтворенні нею набутого соціального досвіду та відповідає нормам і правилам моральності, які прийняті в цьому суспі-

льстві, соціальному середовищі, сім'ї [6, с. 129]. Отже, критерій "соціалізованість членів сім'ї" характеризує наявність у членів сім'ї умінь і навичок активного відтворення набутого досвіду позитивно спрямованої життєдіяльності сім'ї, що виявляється у таких показниках: схожість сімейних цінностей, функційно-рольова узгодженість, соціально-рольова адекватність, внутрішньосімейна адаптивність, спрямованість на сімейне довголіття, здатність сім'ї самостійно протистояти небажаним впливам, соціальний настрій сім'ї [6, с. 130].

Проаналізовані нами критерії свідчать про те, що кожний із них є об'єктом, який комплексно діагностується та лише умовно виділений у цілісному процесі соціально-педагогічної роботи з сім'ями. У своїй сукупності критерії ефективності соціально-педагогічної роботи та їх показники характеризують позитивно спрямовану життєдіяльність сім'ї військовослужбовця як процес, який можна і необхідно цілеспрямовано організовувати, управляти ним та при цьому прагнути досягнення позитивних результатів.

Відповідно до рівня задоволення потреб членів сім'ї в її межах, враховуючи критерії та показники ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців, розрізняємо такі її рівні:

- низький (коли існують значні відхилення від норми у тій чи іншій сфері соціальної адаптації членів сім'ї в її межах або сім'ї в межах соціуму);
- середній (коли задовольняються базові потреби членів сім'ї);
- високий (коли задовольняються всі потреби членів сім'ї).

Безперечно, рівень ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців Збройних сил України залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. Найголовнішими з них, на наш погляд, є: особливості життєдіяльності сім'ї; проблеми, властиві даній сім'ї; психолого-педагогічні характеристики членів сім'ї; прагнення сім'ї до змін та розвитку; адекватність форм і методів соціально-педагогічної роботи потребам та можливостям сім'ї; професійна майстерність соціального педагога тощо.

Висновки. Таким чином, ефективність соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців Збройних сил України визначатиметься за конкретним результатом діяльності – налагодженістю позитивної спрямованості життєдіяльності сім'ї та соціалізованістю її членів. Тип спрямованості життєдіяльності сім'ї військовослужбовця визначається за допомогою певних ознак, які виступають як критерії ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців. До цих критеріїв ми зараховуємо: соціально-економічне благополуччя сім'ї, психологічний клімат, соціалізованість членів сім'ї. Відповідно до рівня прояву тих чи інших показників зазначених критеріїв розрізняють низький, середній, високий рівні ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців. У сукупності критерії та їх показники характеризують соціально-педагогічну роботу з сім'єю військовослужбовця як процес, який можна і необхідно цілеспрямовано організовувати, управляти та при цьому прагнути досягнення позитивних результатів.

Використання зазначених критеріїв і показників ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців Збройних сил України дасть можливість оцінювати не лише її рівень, тип спрямованості життєдіяльності сім'ї військовослужбовця, але й досягати максимальної дієвості форм, методів та засобів, які використовуються у соціально-педагогічному процесі.

Література

1. Бочарова В.Т. Педагогика социальной работы / В.Т. Бочарова. – М. : Аргус, 1994. – 207 с.
2. Вульфов Б.З. Социальная педагогика и процесс формирования личности / Б.З. Вульфов // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. – М. ; Тула, 1993. – Т. 1. – С. 59–72.
3. Загвязинский В.И. Методология и методика социально-педагогического исследования : книга для социальных педагогов и социальных работников / В.И. Загвязинский. – М. : ЦСП РАО, 1995. – 155 с.
4. Грязное І.О. Обґрунтування основних категорій і понять морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : збірник наукових праць / І.О. Грязное. – Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ, 2004. – № 27. – Ч. II. – С. 60–63.
5. Мудрик А.В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / А.В. Мудрик ; [под ред. В.А. Сластенина]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2000. – 192 с.
6. Эффективность труда руководителя / Л.Н. Пономарёв, В.П. Чичканов, Г.А. Ковалёв, В.П. Мазырин. – М. : Мысль, 1988. – 316 с.
7. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / авт.-сост. Л.В. Мардахаев. – М. : Академия, 2002. – 146 с.
8. Соціально-психологічне вивчення, прогнозування і корекція поведінки військовослужбовця / В.І. Вітер, Ю.М. Доленко, О.Р. Охрименко та ін. – К. : Вид-во НДМЦ МО України, 1994. – 80 с.
9. Социальная педагогика: Опыт словаря-справочника / [под общей ред. И.И. Калачевой, Я.Л. Коломинского, А.И. Левко]. – Мн. : НИО, 2000. – 214 с.
10. Филонов Г.Н. Социальная педагогика. Управляемый потенциал и прикладные функции / Г.Н. Филонов. – М., 1995. – 310 с.
11. Фурман А. Психодіагностика особистісної адаптованості / А. Фурман. – Т. : Екон. думка, 2000. – 198 с.

ПАПУЧА В.М.

ХАРАКТЕРИСТИКА НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

Вивчення педагогічної складової професійної готовності вчителя фізичного виховання має практичне значення лише тоді, коли є можливість охопити цей феномен повністю, поєднати в єдину конструкцію широкий комплекс взаємопов'язаних його проявів, водночас визначившись із термінологією. Для цього ми звернулися до аналізу наукових праць, присвячених проблемам формування педагогічної готовності різних категорій педагогів.

Аналізуючи літературу за темою, ми відзначили, що проблеми підготовки вчителів та викладачів ВНЗ на сьогодні є добре розробленими вітчизняними та російськими дослідниками. При цьому до формування означеної готовності можна виділити щонайменше такі підходи:

– з позицій формування або розвитку відокремлених професійно-педагогічних якостей і вмінь (М.М. Барактян [1], Н.П. Волкова, С.Б. Єлканов, Ю.М. Кулюткін, І.В. Шиманович та інші дослідники);

– з позицій формування або розвитку тієї чи іншої складової педагогічної культури (С.М. Амеліна, Є.В. Бондаревська, І.Є. Відт, В.М. Гриньова, О.А. Ігумєнов, І.Ф. Ісаєв, В.О. Сластьонін, Л.М. Шарова та ін.);